

ULRICH BECK'İN RİSK TOPLUMU KURAMI*

Aysu Çuhacı
Sosyolog

Özet: Çalışmalarını sosyoloji geleneğine bağlı kalarak sürdüren çağdaş Alman sosyolog Ulrich Beck, ortaya attığı risk toplumu kuramı ile günümüz toplumlarının sorunlarını kavramaya ve sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmaktadır. Beck, günümüz risklerini özellikle dikkate alarak, modernliğin devam eden bir süreç olduğunu ve bilinçli bir şekilde yaşanması gerektiğini öngörmektedir. Risk toplumu ve kendi üstünde düşünen modernleşme kuramı ile bugünün yanı sıra geleceğe de yön verme çabasında olmuştur. Kuram, büyük ölçüde Batı toplumu ve Kıta Avrupa'sını kapsar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Risk Toplumu, Kendi Üstünde Düşünen Modernlik, Bilim, Teknoloji, Sanayi Toplumu, Küreselleşme

Abstract: Contemporary German sociologist Ulrich Beck who continues his studies in connection with the sociology tradition, with his theory of risk society, tries to conceive today's societies' problems and show ways of solution to these problems. Holding the opinion that modernity is a continuing process, Beck, intends to live modernity in a conscious way, regarding today's risks. He tries to guide not only today but also the future with his theory. His theory of risk society and reflexive modernization has a particularity of comprising the Western societies and the European Continent.

Key Words: Risk Society, Reflexive Modernization, Science, Technology, Industrial Society, Globalization

Giriş

Sosyoloji biliminin Batı'da ortaya çıkmasından bu yana, düşünürler toplumların izledikleri gelişme çizgisi ve ulaştıkları tarihsel aşamaları türlü şekillerde ele almışlardır. Ancak 20. yüzyılın sona erışı ile birlikte Batı'da sosyolojiden vazgeçmeye yönelik eğilimlerin de sosyoloji çevrelerinde dile getirildiği bilinmektedir. 20. yüzyıl sonundan itibaren Batı sosyolojisinde, toplum sorunları önünde iki ana eğilim görülmektedir. Genel olarak Anglo-Sakson ve Amerikan çevrelere mensup sosyologların günümüzde sosyolojinin önemini kalmadığı şeklinde bir tutum sahibi oldukları izlenmektedir. Diğer tarafta Kıta Avrupa'sı sosyoloji geleneğine bağlı kalan sosyologlar toplumsal sorunların toplum içinde ve sosyoloji bilimi ile incelenmesi gerektiğini savunmakta ve çalışmalarını bu yönde sürdürmektedirler.

Çağdaş Alman sosyolog Ulrich Beck de çalışmaları ve görüşleri ile bu çerçevede içinde bulunan sosyologlardan biridir. Sosyolojiden vazgeçme eğiliminin aksine Beck, toplumdaki tıkanmayı, modernleşme ve sanayileşme sonrasında gelinen noktayı sosyoloji bilimi ile açıklamaya çalışmıştır. Ortaya attığı "risk toplumu" ve "kendi üstünde düşünen modernleşme" (reflexive modernization) kuramları ile toplumu tanımlamaya ve toplumdaki tıkanmalara çözüm yolları sunmaya çalışmıştır. Beck'e göre modernleşme ile toplumların ulaştıkları aşamada toplumlar, daha önceki yüzyıllarda karşılaşmadıkları türden sorunlarla karşılaşmışlardır. Beck, bu sorunları sosyoloji bilimi çerçevesinde ele almış ve ortaya attığı risk toplumu kuramını temellendirme çabası içinde olmuştur. Günümüz toplumlarını risk toplumu olarak tanımlayan Beck, risk toplumunun sorunlarından kurtuluş için de kendi üstünde düşünen modernleşme kuramını ortaya atmıştır.

Batı toplumunun gelişim modeline göre yapılan sınıflamalarda, Batı toplumu, modernleşme süreci içerisinde ilkel toplumdan sanayi toplumuna kadar pek çok aşamadan geçmiştir. Sanayi Devrimi bütün 19. ve 20. yüzyıl boyunca hayranlık ve övgülerle karşılanmıştır. Artık günümüzde sanayi toplumunun "aşıldığı" türünde görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni durumda Batı toplumları, içinde buldukları durumu ve geçmiş kabulleri sorgulamaya başlamışlardır. Batı toplumu yeni kavramlarla kendini tanımlamaya ihtiyaç duymuş, modernleşme ile toplumların ulaştığı son aşama, sanayi-sonrası toplum, post

* Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilimdalı Yüksek Lisans Programında Yrd. Doç. Dr. Recep Ertürk'ün gözetiminde hazırlanan yüksek lisans tezinin bir kısmının yeniden gözden geçirilerek yazılmasından meydana gelmiştir.

modern toplum, bilişim toplumu gibi çeşitli tanımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Beck ise modernliğin rasgele ve bilinçsiz bir şekilde yaşandığını söylemektedir. Bu modernlik içinde, Batı sanayi toplumunun devamında, hatta sanayi toplumu sona ererken oluşan süreçte iki tür toplumun iç içe geçtiğini iddia etmektedir. Bu aşamayı risk toplumu kuramının başlangıç noktası olarak ele almıştır. Bu toplumsal aşamayı da risk toplumu olarak adlandırmıştır. Beck aynı zamanda sözünü ettiği bu aşamayı Batı toplumunun günümüzde ulaştığı son aşama olarak görmüştür. Geline risk toplumunda, öteden beri var olan risklerin çok daha farklı şekillerde ortaya çıkıp bütün toplumu kuşattığını, tehdit ettiğini savunmuştur. Riskler, tehlikeler, tehditler karşısında toplum ve bireyler için çözüm yolu olarak belli bir gelişme süreci ortaya koymuştur. Bu da, bu çalışma içinde “kendi üstünde düşünen modernleşme” olarak adlandırılan “reflexive modernization”, “reflexiver modernisierung” kuramıdır.

Beck’in ortaya attığı risk toplumu kuramı sadece ülkesini ya da Kıta sosyolojisini etkilemekle kalmamış, farklı ülkelerdeki çalışmaları ve farklı düşünürler ile yaptığı araştırmalar ile çok daha geniş çapta tanınmıştır. Başta Anthony Giddens olmak üzere Scott Lash, Bryan Wynne, Elisabeth Beck-Gernsheim, Christoph Lau ve çeşitli ülkelerden farklı düşünür ve sosyologlar ile ortak araştırma ve çalışmalar yapmış ve bu çalışmalar Beck’in kuramını zenginleştirmesine yol açmıştır. Bu gelişim ve ilerleme Beck’in kitaplarından izlenebileceği gibi Beck’in daha farklı konularda, daha geniş alanlarda yazılar yazmasına da olanak sağlamıştır. Beck, bu farklı alanları kuramı ile bağlantılandırmış, bunları risk toplumu kuramı çerçevesinde incelemiştir. Çağdaş Kıta sosyolojisini olduğu kadar çağdaş Anglo-Sakson sosyolojisini de etkileyen Beck’in Türkçeye yalnızca Siyasallığın İcadı isimli bir kitabı çevrilmiştir.¹

Beck, yine bir Alman sosyolog olan Max Weber ve onun rasyonalite geleneğine bağlıdır. Modernliğin bilinçli olması gerektiğini söylemesi Weber’in rasyonelliği savunusunun bir başka şekli gibidir. Yaşadığı çağda bireysel bilinçler ile ulaşılabilirliğini iddia ettiği “yorumlu anlama”yı savunan Weber, toplum ve toplumsal olayların bu şekilde kavranabileceğine inanmıştır. Beck de

¹ Bu kitap Nihat Ünler tarafından çevrilmiş ve 1999 yılında İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

yaşadığımız çağda bireylerin, gelişmeler ve modernliğin getirileri karşısında bilinçlenmesini önermiştir. Kıta Avrupa’sı ve Anglo-Sakson bilim anlayışları temelinde öteden beri bir ayırım olmasına rağmen Beck, bu çevrelerde de ilgi görmüştür.

Ulrich Beck’in ortaya attığı risk toplumu ve kendi üstünde düşünen modernleşme kuramının, günümüzün diğer sosyolojik kavramları ile birlikte ele alındığında çağdaş Batı sosyolojisi ve toplumlarının kavranmasında anahtar rol oynayacağı düşünülmüştür. Beck, risk toplumu kuramı ile sınırları net olarak çizilmiş bir toplum tanımlaması değil, çok belirgin olmayan bir risk toplumu tanımlaması ile Batı toplumlarının içinde yaşadığı sürecin açıklamasını yapmaya çalışmaktadır. S.S.C.B’nin dağıldığı dönemlerde kuramını ortaya atan Beck, kuramı bütününde S.S.C.B’ye pek değinmemiştir. Daha çok Batı toplumunu açıklama çabasında olan Beck’in risk toplumu olarak tanımını yaptığı süreç kapitalizmin kendisi gibidir. Yine de kuramın, günümüzde öne çıkan çevre, ekolojik problemler, bilim ve teknolojik ilerleme gibi pek çok konuyu da kapsar oluşu ve Beck’in küreselleşme, bireyselleşme, aile üstüne kitaplarının da bulunduğu göz önüne alınırsa Beck’in günümüz sorunlarını kuramsal bir model içinde ele aldığı görülmektedir.

1944 Pommern-Almanya doğumlu olan Ulrich Beck, 1966 yılında hukuk eğitimine başlamış olsa da, bir dönem sonra eğitimini yarıda bırakarak Münih Üniversitesi’nde Sosyoloji, Felsefe, Siyasal Bilimler, Psikoloji alanlarında eğitim görmüştür. 1979 yılında, 35 yaşında, Münster Üniversitesi’ne Sosyoloji profesörü olarak atanan Beck, ilk dönemlerde daha çok bir sosyal siyaset öğreticisi gibidir. İş ve meslek sosyolojisi, mesleki iş bölümü, meslek seçimi ve dağılımı, ilk başlarda sıkça ele aldığı konular iken onu dünyaya tanıtan Risk Toplumu kuramını ilk kez 1986 yılında yazdığı, 2000 yılında 14. baskısı yapılan kitabı “Risikogesellschaft? Auf dem Weg in eine andere Moderne” ile anlatmıştır. Risk Toplumu kuramını ilk kez ortaya atmanın yanı sıra bu kitabın 1992 yılında Mark Ritter tarafından İngilizce çevirisinin yapılması Beck için ikinci bir dönüm olmuştur. Bu şekilde kuram yayılmaya, üzerinde konuşulmaya başlanmış, sonra yazdığı pek çok kitabın da hızla çevirileri yapılmış, hatta kendisi kitaplarının bazılarını İngilizce olarak kaleme almıştır. “Risk Toplumu”nun ardından Beck, risk toplumu ve kendi üstünde düşünen

modernleşme konularında yoğunlaşmış ve yazdığı kitaplarda bu konuları incelemiştir.²

1980 yılında Heinz Hartman ile yetkili yayıncı olarak Soziale Welt (Sosyal Dünya) yayınlarında çalışmaya başlamış, 1982’de baş editör olmuş, bugün de bu görevini sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Beck, Sonderforschungsbereich 536 “reflexive modernization” (SBF 536) isimli araştırma merkezinin de başkanlığını yapmaktadır. Bunların dışında da Beck, pek çok bilimsel kuruluşta üyelik yapmıştır.

İlgi alanları “risk toplumu”, “bireyselleşme”, “kendi üstünde düşünen modernleşme”, anahtar kelimeleri de kuram ile bağlantılı olarak, ekoloji, eşitsizlik, modernlik olarak belirtilen Beck³ Münih Ludwig Maximillian Üniversitesi ve London School of Economics’de dersler vermekte, Münih Üniversitesi Sosyoloji bölümünde yönetici (director)⁴ olarak görev yapmaktadır. Geniş bir ilgi alanına sahip olan ve çeşitli alanlarda çalışmalar yapan Beck, ülkesindeki pek çok üniversitenin yanı sıra ülkesi dışında da, özellikle risk toplumu kuramını ortaya atışından sonra, çalışmalarını sürdürmüştür. 1997 yılından bu yana London School of Economics ve Siyasal Bilimler’de seçkin misafir profesör (centennial visiting proffessor)⁵ olarak görev yapmaktadır. Çalışmalar, konferanslar ve derslerine Avrupa ve dışında da devam etmektedir.⁶

Risk

² Ecological Politics in an Age of Risk (1988), The Reinvention of Politics (1993), Reflexive Modernization (1994), What is Globalization (1997), World Risk Society (1999), Risk Society and Beyond (2000), Individualization (2002), Power in the Global Age (2005), Cosmopolitan Vision (2006)

³ “Professor Ulrich Beck”, <http://www.lse.ac.uk/people/u.beck@lse.ac.uk>, 15 Mart 2007’de girildi.

⁴ Alman üniversitelerindeki yapılanmanın ülkemizdeki üniversitelerden farklı olabileceği düşünülerek "director" kelimesi bölüm başkanı ya da başkan şeklinde değil, "yönetici" olarak çevrilmiştir.

⁵ Ülkemizde tam karşılığı bulunmayan “centennial visiting proffessor” için “seçkin misafir profesör” karşılığı uygun görülmüştür.

⁶ Jyvaeskylae Üniversitesi, LSE, Cardiff College, Harvard Üniversitesi, Nottingham Trent Üniversitesi, Louis Pasteur Üniversitesi (Strazburg), Helsinki Üniversitesi, Carleton Üniversitesi (Kanada)...vd.

Risk, çağlardan beri karşılaşılabilecek tehlikeli durumları, insanların endişelerini anlatmak üzere kullanılan bir sözcüktür. Bu tanım çerçevesinde, insanoğlu çağlar boyunca kendisini tehdit eden tehlike ve risklerle karşı karşıya kalmıştır. Riskler günümüzde ortaya çıkan, bugüne has tehdit unsurları ve tehlikeler değildir. Riskler insanlık tarihi kadar eskidir ancak çağlar öncesi kullanımı ile günümüzdeki kullanımı arasında anlam ve içerik yönünden farklılıklar bulunmaktadır.

Risk kelimesinin bilinen ilk kullanımı modern öncesi dönemlere aittir. Riskin o dönemlerde denizcilik terimi olarak tehlike, macera gibi anlamlarda kullanıldığı bilinmektedir. Latin kökenli bir terim olan “riscum” modern zamanlarda Almanya dahil pek çok ülkede uzun zaman öncesinde de kullanılmıştır. Niklas Luhmann, kelimenin 16. yüzyıl ortalarında Almanca’ya, 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra da İngilizce’ye girdiğini tespit etmiştir.⁷ Almanca’da “risiko”, İngilizce’de “risk”, Fransızca’da “risque”, İtalyanca’da “risico” olarak kullanılan kelimenin günümüzdeki anlam karşılıkları “riziko, tehlike, zarar olasılığı, tehlikeyi göze almak, tehlikeye atmak” şeklinde verilmiştir.⁸ Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise risk, “riziko” şeklinde karşılık bulmaktadır.⁹ “Riziko” ise “zarara uğrama tehlikesi” şeklinde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde, borsadan trafiğe, sağlıktan endüstriye kadar pek çok alanda sıkça kullanılmaktadır. “Risk Toplumu” başlıklı makalesinde Vehbi Bayhan, risk fikrinin 16. ve 17. yüzyıllarda dünyanın çeşitli yerlerine yolculuk yapmakta olan Batılı kâşifler tarafından kullanıldığını aktarmıştır. Risk sözcüğünün ilk kez “bilinmeyen sulara yelken açmak” anlamında kullanıldığını, İspanyolca ve Portekizce’den İngilizce’ye geçtiğini, sonra bir bankacılık terimi olarak bankacılık ve yatırım alanında kullanıldığını belirtmiştir.¹⁰

Yaşadığımız yüzyılda risk kavramı, modern öncesi dönemlerde kullanıldığı gibi bir denizcilik terimi olarak kullanımının çok daha ötesindedir. Geçtiğimiz yüzyıllardan günümüze ulaşan tehdit ve tehlike anlamlarının yanı sıra, günümüzde, insanoğlunun kendi eli ile oluşturduğu ve sonuçlarından bizzat

⁷ Deborah Lupton, *Risk*, London: Routledge, 1999, s. 5.

⁸ *Langenscheidts Wörterbuch*, 1987, s. 854, *Metro- Collins Cobuild Essential Dictionary*, 1995, s. 884

⁹ *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Bilgi Basımevi, 1971, s. 672.

¹⁰ Vehbi Bayhan, “Risk Toplumu”, *Doğu- Batı*, Mayıs-Haziran-Temmuz, 2002, yıl. 5, sayı. 19, s. 189.

sorumlu olduğu, insan dışındaki diğer canlıları da tehdit eden tehlikeler için kullanılmaktadır. Bu risklerde, tesadüfün değil, insanoglunun etkisi daha ağır basmaktadır. Beck de bunu bilim ve teknolojinin bilinçsiz ve sınırsız kullanımı ile sanayi toplumu sürecinden risk toplumu olarak tanımladığı bugünlere gelinmesi ile açıklamaktadır.

Risk Toplumu Kuramı

Pek çok düşünür ve yazarın da belirttiği gibi 20. yüzyıl Rus Devrimi ile başlayan dönemin adıdır.¹¹ 20. yüzyıl için geçerli olan çerçevenin dağılmaya başlaması ve yeni bir çerçevenin ortaya çıkması ile birlikte insanlığın geleceği ile ilgili çok çeşitli senaryolar da ortaya atılmaya başlamıştır. Bu süreçte, Ortaçağ yeniden hatırlanmış, 19. yüzyıl sorunları yeniden ortaya çıkmış ve ortaya çıkan sorunlar ülkeler arası bir nitelik kazanmıştır. Beck, böyle bir tarihsel dönemin ve böyle bir kültür mirasının yazarı olarak karşılaşılan sorunları bütünsel olarak kavrayacak bir çerçeve ortaya koyma amacındadır.

Hem bir durum saptaması yapmak, bulunulan durumun portresini çizmek, hem de bulunulan durumdan çıkış için bir çerçeve oluşturmak çabası ile Beck, bütün toplumsal gelişmeyi kapsar bir kuram yerine modernleşme sonrası gelişmeleri temel alan, onları yorumlayan bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu nedenle Beck'in esas vurgusu, modern toplumun gösterdiği gelişmeler üzerinedir. Beck, sanayi toplumunda alınan kararları uygulanan siyasetleri sanayi toplumunun gösterdiği ilerleme ve gelişmeleri, risk toplumunu hazırlayıcı süreç olarak görmektedir. Beck sanayi toplumunun sonunda geldiği aşamayı, aynı zamanda sanayi toplumunun izlerini taşıyan "risk toplumu" olarak tanımlamaktadır. Günümüz Batı toplumları, gerek popüler yazarlarca, gerekse çeşitli disiplinlere mensup yazarlar ve düşünürlerce çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Kimine göre yaşanılan toplum sanayi toplumu, kimine göre hizmet toplumu, kimine göre post modern toplumdur.. Beck, 19. yüzyıla da gönderme yaparak ve 19. yüzyıl ile ilgili bazı yargıları dile getirerek konuyu istediği şekilde kavramsallaştırmaya çalışmıştır. Bu nedenle, 19. yüzyılı tek anlamlılığa ulaşma

¹¹ Ertan Eğribel, Ufuk Özcan (yay. haz.), *XX. Yüzyıl*, Türkiye Sosyolojisi 3, Sosyoloji Yıllığı, Kitap 9, İstanbul, 2002

mantığının hâkim olduğu bir dönem olarak nitelendirdiği gibi, yaşanılan dönemi de "çoğulcu", "belirsiz", "çift değerli" olarak tanımlamaktadır. Burada oldukça soyut bir tanım yapmaktadır. Yaşanılan dönemi ne sanayi toplumu, ne hizmet toplumu, ne de post modern toplum olarak görmektedir. Bu toplumsal süreci "içinde kuşkuyu barındıran, kendinden kuşkulanan ve bu şekilde bir değişimin temellerini atan, kuşkular sayesinde özgürleşebilecek olan bir toplumdur" şeklinde tanımlamaktadır.¹²

Özellikle S.S.C.B.'nin parçalanma sürecinden sonraki dönemde bu konuya yönelen Beck'in kuramı, yeni oluşum içinde olan 21.yüzyıl toplumsal yapısını ve bu toplumun kültürel, siyasal, ekonomik, toplumsal, teknolojik ve bilimsel farklılıklarını açıklama amacıyla olan bir kuramdır. Risk toplumu sanayi toplumunun günümüze yansıyan çevresel, kültürel, toplumsal, bilimsel yan etkilerini, tehlike, tehdit ve risk unsurlarını kapsamaktadır.

Beck, yaşadığımız çağı bir geçiş süreci olarak görmektedir. Klasik sanayi toplumundan ayrılan ve yeni bir şekil alan risk toplumunu sanayi toplumunun bir devamı ve modernlik sürecinde oluşan yeni bir toplum olarak tanımlamaktadır. Risk toplumunun oluşumunu "19.yüzyılda modernleşmenin feodal toplum yapısını parçalayıp sanayi toplumunu yarattığı gibi, bugün de modernleşme sanayi toplumunu dağıtıyor ve ufukta yeni bir modernlik beliriyor."¹³ şeklinde açıklamaktadır.

Beck, risk toplumu kuramını inşa ederken öncelikle kuramın temelini oluşturan risk kavramını ele almıştır. Ona göre risk kavramı modernleşme kavramına bağlıdır. Ancak Beck bu risklerin modernliğin icadı olmadığını ve gelişmenin kendisi kadar eski olduğunu belirtmiştir. Günümüzde ortaya çıkan riskleri önceki çağlarda görülen yoksulluk ve sağlık risklerinden ayırmakta, bunları ekolojik ve ileri teknoloji riskleri şeklinde oluşan ve bütün dünyadaki yaşamları tehdit eden riskler olarak tanımlamaktadır.

Risk toplumu kuramını oluşturduğu "Risk Society: Towards a New Modernity" isimli kitabında Beck, günümüzde ortaya çıkan riskler ve bu risklerin özelliklerini ayrıntılı olarak ele almış, yaşadığımız çağda görülen risklerin

¹² Ulrich Beck, *Siyasallığın İcadı*, çev. Nihat Ülner, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 224.

¹³ Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage Publications, 1992, s. 10.

özelliklerini, etki alanlarını, tanımlamalarını derinlemesine incelemiştir. Beck 'e göre riskler önceden görülemez, tahmin edilemez, dolayısıyla onlara karşı önlem almak zordur.(Risk Society, s.21) Modernleşmenin en gelişmiş aşamasında ortaya belirsizlik ve denetlenemezlik sorunları çıkmıştır. Ortaya çıkan riskler yapılmaması gerekenleri söylemektedir ancak yapılması gerekenler belirsiz kalmaktadır. Bu belirsizlik ve hesap edilemezlik, ulusal, yerel, sınıfsal, bireysel... vb. tüm alanları etkilemektedir. (Siyasallığın İcadı, s.44-50) Risklerin öngörülememesi, tanınamaması, "sigortalanamazlık" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Tıbbi önlemler almak zorlaşmıştır. Atomik tehlikeler, nükleer kazalar önceki "kaza" tanımına girmediği için sigorta kapsamına da girememektedir. (Risk Society, s.21) Günümüzde risk dağılımı ve zenginlik dağılımı farklılaşmıştır. Riskler her türlü sınıf ve ülke sınırlarını aşarak zengini de yoksulu da etkilemektedir. Tıpkı bir bumerang gibi riskler, onları oluşturan, onlardan kazanç sağlayanlara geri dönmektedir. (Risk Society, s.22) Riskler yüzünden kaybedenler olduğu kadar onlar sayesinde kazananlar da oldukça çok sayıdadır. Otorite ve denetim eksikliği ile riskler tehlikeli bir potansiyel oluşturmaktadır. (Risk Society, s.23) Riskler belirli bir coğrafi bölgede ortaya çıkmakta ancak tüm dünyaya yayılarak evrenselleşmektedir. Karmaşık yollarla yayılan riskler tahmin edilemeden yayılmaktadır. (Tarım ilaçları, anne sütü, bebek...) (Risk Society, s.27) Risk toplumunda ortaya çıkan riskler uzmanlara bağımlılığı artırmaktadır. (Reflexive Modernization, s.30) Ancak riskler üzerine uzman kimse bulunmamaktadır. Riskler ancak deneyerek öğrenilmektedir. Uzman olmadığından kolayca meşru kılınabilmekte ve tehlikeye dönüşmektedir. (Risk Society, s.28) Günümüzde iskelete dönen ormanlar, kirlenen yeraltı suları ve denizler, toksik kazalar risklerin görünen yan etkileridir. Radyasyon, toksik atıklar, nükleer faaliyetler Beck'in "gölge krallık" dediği görünmeyen yan etkilerdir. (Risk Society, s.55) Yaşadığımız çağda risk, daha çok geleceğe yönelik ve geleceği etkileyecek olan tehlikeleri içermektedir. Önceki çağlarda risklerin tesadüflere bağlı olduğu düşünülmüştür. Geleneksel toplumlardaki risk kavramı ile modernleşme ve sanayileşme sürecindeki risk kavramı arasında farklılıklar bulunmaktadır. (Risk Society, s.33) Risk aynı zamanda geleceği kontrol eden bir haritadır. Risk, insan hareketlerinin ve radikalleşmiş modernleşmenin sonuçlarının önceden görülmesi ile geleceği kontrol edebilecek bir konumda da bulunmaktadır. (World Risk Society, s.3)

Beck'in direkt olarak modernleşme kavramına bağlı gördüğü riskler, modernleşmenin oluşturduğu tehlikelerle baş etmenin de sistematik bir yolu olarak görülmektedir. (Risk Society, s.21)

Beck, risk toplumunun sanayi toplumunun gelişiminin sonucunda ve sanayi modernliğinin sona ermeye başlaması ile ortaya çıktığını belirtmiştir. Sanayi toplumu sürecinde meydana gelen bilimsel, teknolojik, toplumsal, ekonomik yenilenme ve ilerlemelerin yeterince sorgulanmadan uygulanması nedeni ile bireysel, toplumsal ve çevresel risklerin arttığı görüşünü savunmaktadır. Ona göre, sanayi modernliğinin eskimeye başlaması ile ekolojik ve bireysel riskler sanayi toplumunun denetim kurumlarının başa çıkamayacağı düzeylere ulaşmıştır.¹⁴ Beck'in risk toplumu, sanayi toplumundaki denetim ve güvenlik mekanizmalarının yetersiz kalması sonucu risklerin meşrulaşıp yayılarak daha tehlikeli anlamlar kazandığı, sanayi toplumunun risk toplumu haline geldiği bir modernlik süreci anlamına gelmektedir.

Risk toplumu süreci, sanayi toplumundan kopuk bir süreç olarak ele alınmamıştır. Beck, modernleşmeyi bir gelişim ve ilerleme süreci olarak görmektedir.¹⁵ Modernleşme sürecinde sanayi toplumunun artık eskidiğini kabul ederek yeni bir toplumsal tanımlama yapmıştır. Günümüzde oluşan riskler ve tehlikelerin modernleşme sürecinde daha belirginleşerek yeni ve değişik görüntülerle ortaya çıkması Beck'in risk toplumu kuramına temel oluşturmaktadır.

Beck'e göre risk toplumu belli aşamalar sonucu ortaya çıkmıştır.¹⁶ Ekoloji, kimya ve genetik mühendisliği ile ilgili riskler karar verme aşamaları sonucunda meydana gelmiştir ve günümüzdeki tehlike ve tehditler, doğal güçler, tanrılar ya da cinlere atfedilemez. Kararlara bağlı oluşan riskler denetlenememekte, denetlenebilirlikleri güvence altına alınamamaktadır. Zaten denetlemek için oluşturulan mevcut kurallar ve denetim sistemleri de başarısız olmaktadır. Kararlara bağlı yıkım ve tehdidin oluşumu, ortaya çıkan belirsizliğe egemen olma iddiası, risk toplumunu diğer çağlardan ayırmaktadır. Risklerin sonuçları

¹⁴ Beck, *Siyasallığın İcadı*, s. 33-34

¹⁵ Ulrich Beck, *Reflexive Modernization*, Cambridge, Polity Press, 1994, s. 5

¹⁶ Beck, *Siyasallığın İcadı*, s. 38-42

ve ortaya çıkaracağı tehlikeler karşısında ise kültürel değerlendirme ve algı farklılıkları görülmektedir. (Kimilerinin gıdadaki zehiri, kimilerinin de zehiri gündeme getireni düşman olarak görmesi) Son olarak da tüm bu tehlikeler toplumca karara bağlanıp meşrulaştırılarak, güvence altına alınabilirlik sınırını aşmaktadır. Kişisel, teknik, bilimsel projelerin sigortalanamaz oluşu, uzmanlara bağımlılık ve belirsizliğin ortaya çıkışı, risk toplumunun en belirgin göstergesi olmaktadır.

Beck, bu beş aşama ile sanayi toplumu ile risk toplumu arasındaki çağ farkını vurgulamış ve risk toplumunun ortaya çıkış koşullarını belirtmiştir.

Klasik Sanayi Toplumu ve Risk Toplumu Ayrımı

Beck'in risk toplumu kuramını, sanayi toplumundan ayrı olarak incelemekte güçlükler bulunmaktadır. Çünkü Beck, risk toplumunun sanayi toplumunun yaşayış biçimlerinin ve seçimlerinin bir sonucu olarak oluşmaya başladığı görüşündedir. Sanayi toplumundan bu güne taşınan ekolojik, bireysel, toplumsal risklerin, risk toplumunun oluşum sürecini hızlandırdığı kabul edilmektedir. Sanayi toplumu ve risk toplumu arasındaki farklılıkları inceleyen Beck, zenginlik ve risk üretimi üzerinde durmuştur. Klasik sanayi toplumunda zenginlik üretim mantığı risk üretim mantığına hâkim olurken, risk toplumunda ikisinin arasındaki ilişkinin tersine döndüğünü belirtmektedir. Risk toplumunda zenginlik dağıtımının risk dağıtımına dönüştüğünün altını çizen Beck, zenginliğin hedef kitlesinin en üst sınıf olduğunu, risklerin ise sınır tanımadığını ve herkese yönelik olduğunu vurgulamıştır.¹⁷

Risk toplumunda risklerin dışarıdan gelen tehlikeler sonucu değil, tamamen alınan kararlar sonucu oluştuğunu belirtmiştir. Önceki toplumlar gelişim süreçlerinde pek çok bilinmez, tehlike ve problemler ile karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Beck, risk toplumunun karşısına çıkanların riskler olduğunu ve bu risklerin de tesadüfler ya da göz ardı sonucu değil, kararlar sonucu oluştuğu fikrini savunmuştur.¹⁸

¹⁷ Beck, *Risk Society*, s. 12, 35

¹⁸ Beck, a.g.e. s. 183

Sanayi sonrası toplum ya da Beck'in tanımlaması ile risk toplumu aşamasında olan Batı, diğer toplumları da yaşadığı sürece ortak etmek istemektedir. Dünyadaki değişik özellikler ve farklı tarihsel gelişme çizgisi gösteren toplumlar, tarım toplumları ya da sanayi toplumları, modernleşmenin avantajlarına olduğu kadar olumsuzluklarına da ortak olarak görülmektedir. Teknolojinin, bilimin getirdiği düzenli ve rahat yaşam olanaklarının yanı sıra tüm bu gelişmelerden habersiz olan toplumlar da çevre yıkımı, nükleer kazalar, savaşlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle Beck'in risk toplumu, sanayi toplumunun küresel boyuta dönüşmesi olarak da tanımlanabilmektedir.

“Sanayi toplumu, burjuva toplum düzeni, özellikle de muavenet devleti ve sosyal devlet, insani yaşam bağlarını amaçsal-rasyonel olarak denetlenebilir, üretilebilir, üzerinde tasarrufla bulunulabilir, (bireysel ve hukuki anlamda) sorumlu tutulabilir kılmakla yükümlüdür. Buna karşı olarak risk toplumunda, tam da bu denetim iddiasının, öngörülemez yan etkileri ya da çok sonra ortaya çıkan sonuçları, toplumu aştığı sanılan belirsizlik çağına, çok-anlamlılık çağına, kısacası, kendi kendine yabancı olma haline geri götürür.”¹⁹

Önceden sanayi toplumu güvenlik mekanizmaları tarafından kontrol altında tutulan tehlikeler, bu denetim kurumları tarafından denetlenemez ve öngörülemez bir duruma geldiğinde risk toplumu aşaması gündeme gelmektedir. Beck, sanayi toplumu denetim kurumlarının yetersiz kalışını risk toplumunun oluşumundan sorumlu tutmaktadır.

Risk Toplumu ve Özellikleri

Beck, risk toplumunu “sanayi toplumunun şimdiye dek izlediği yolda yaratılan tehditlerin ağır bastığı bir modernlik evresi...” şeklinde tanımlamaktadır.²⁰ İlerlemeler ve gelişmeler sonucu oluşan değişim kaçınılmaz şekilde yaşanması gereken bir süreç olarak görülmektedir. Risk çağında gelişmeler ile birlikte bilimin, teknolojinin, politikanın, toplumun da türlü değişimlerden geçmesi ve ilerleme içinde sabit kalınmaması gerektiğine inanan Beck, demirleşmiş

¹⁹ Beck, a.g.e. s. 49

²⁰ Beck, a.g.e. s. 36

kuralların yıkılması, değişimin kaçınılmaz olması gerektiğini vurgulamaktadır. Önceki yüzyılın devamının yaşandığı fikrini “sanayi toplumunun geleceği sanayi toplumdur, onun geleceği yine sanayi toplumdur. Tıpkı avcı toplayıcı toplumların hep avcı toplayıcı, feodal toplumların yine aynı olduğu gibi.”²¹ sözleri ile eleştirmektedir. Modernliğin sürekli ilerleyen bir süreç olduğu görüşünü savunan Beck, risk toplumu teorisini en kısa şekilde “modernliğin yeniden yazılışı, yeniden tanımlanışı, yeniden icat edilişi”²² olarak özetlemiştir. Beck, “modernleşme eğer bir ilerleme, gelişim süreci ise, sanayi toplumunun artık eskidiğini kabul etmek gerekir.” demektedir.²³ Artık eskidiğini söylediği sanayi toplumunun diğer yüzü olarak risk toplumunun ortaya çıkışını görmektedir. Ona göre yaşadığımız çağ bir risk çağıdır. Bu sürecin küresel, aynı zamanda da bireysel olduğunu çünkü risklerin karar verme süreçleri ile oluştuğunu belirtmektedir.

Risk toplumu ile sanayi toplumu arasındaki en belirgin fark, risk toplumunda risklerin tamamen alınan kararlar sonucu ortaya çıkışı olarak görülmektedir. Dışarıdan gelen tehlikeler ve tehditlerin risklerin oluşumunda bireysel kararlar kadar etkili olmadıkları kabul edilmektedir. Kıtliklar, doğal felaketler, salgın hastalıkların dışında teknolojik ve bilimsel ilerlemeler yaşanmış, risk tanımı farklı boyutlara ulaşmıştır. Bunlar Beck’e göre diğerlerinden ayrılan “yeni riskler” dir, nükleer güç, kimyasal ve biyoteknik üretimi ise kaçınılmaz “artık riskler” olarak tanımlamaktadır. Beck’in özellikle üzerinde durduğu nokta, risklerin ön kararlara bağlı olarak gerçekleşmesi olmuştur.²⁴ Beck riskleri, planlanarak, sonuçları bilinerek, tehlikelerine ve yan etkilerine göz yumularak açılan paketler, her türlü siyasi, toplumsal ve kurumsal desteğe sahip oluşumlar olarak tanımlamaktadır.

Sanayi toplumu, kendi içinde kuralları, sorunları, onlara uygun çözüm yolları olan ve belirli ölçüde tehlikeleri içinde barındıran bir toplum olarak tanımlanmaktadır. Beck, risk toplumu sürecini iki aşamalı olarak tanımlamaktadır. İlkinde tehditler ortaya çıkmıştır ancak bu tehditler siyasetin

²¹ Ulrich Beck, *Ecological Politics in an Age of Risk*, Cambridge: Polity Press, 1995, s. 4-5.

²² Ulrich Beck, *Risk Society and Beyond*, London: Sage Publications, 2000, s. 212

²³ Beck, *Reflexive Modernization*, s. 5

²⁴ Ulrich Beck, *World Risk Society*, Cambridge: Polity Press, 1999, s. 48-50

ve siyasi çatışmaların konusu olmamaktadır. İkincisinde ise sanayi toplumu içindeki kurumlar bu tehlikelerin üreticileri haline gelmekte ancak tehlikeleri kontrol edememektedirler. Toplumun ikili bir süreç yaşadığını söyleyen Beck, bu süreci “toplumlar bir yandan sanayi toplumunun yapılarına ve kalıplarına göre kararlar alıp yaşarken diğer taraftan toplumdaki kurumlar, sistemler, risk toplumundan kaynaklanan problemlerle yüz yüze gelirler.”²⁵ şeklinde açıklamaktadır.

Beck, risk toplumunda farklılaşan ya da farklı şekillerde ortaya çıkan sorunlar karşısında alınan tavırları eleştirmektedir. 21. yüzyıl başlarında kimya, gen, atom teknolojisindeki gelişmelerin ve ortaya çıkan sorunların 19. yüzyıl sanayi toplumunun kavramları ve yöntemleri ile karşılanmaya çalışılması Beck’in önemle üzerinde durduğu ve eleştirdiği konulardan biridir. Risk toplumunun, sanayi toplumunun yapısına göre kararlar alıp uygulamakta olduğunu aynı zamanda risk toplumunun çelişki ve çatışmalarını yaşadığını söylemektedir. Beck’e göre küresel risk çağında sanayi modernliğinin teorik ve politik felsefesi başarısızlığa uğramıştır, çağ değiştiği için artık yeni felsefelere gerek duyulmaktadır.²⁶

Bu süreç, tamamlanmamış bir öğrenme süreci olarak görülmektedir. Beck’e göre eski yöntemlerin geçersiz olduğu bu süreçte riskler karşısında güvenilecek yeni kurumlara ihtiyaç duyulmuş, riskler uzmanlara bağımlılığı artırmıştır ve risk toplumunun en belirgin özelliklerinden biri de belirsizlik, tahmin edilemezlik olmuştur.²⁷

Beck, toplumun belirsiz risklerden oluştuğu ve tekno- endüstriyel gelişimin de bu riskleri desteklediği görüşündedir. Risk toplumunda görülen bu belirsizliklerin, tehlikelerin boyutlarının kestirilemeyeceğini, bu durumda da geçmişin geleceği belirleme gücünü yitirdiğini, kurgusal bir gelecek beklentisinin doğduğunu belirtmektedir. Ona göre bu aşamada geleceğe yönelik belirsizlikler ve tehlikeler karşısında önceden tahminlere gerek duyulmaktadır ve bu da uzmanlara duyulan ihtiyacın artmasına neden olmaktadır. Ancak

²⁵ Beck, *Reflexive Modernization*, s. 5

²⁶ Beck, *Risk Society and Beyond*, s. 223

²⁷ Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, s. 34, *Reflexive Modernization*, s. 9

riskler konusunda uzmanlaşmanın tamamen deneyimlerle ve yaşayarak mümkün olacağını ve daha önce mevcut olmayan ve ilk kez karşılaşılan tehlikeler ve riskler karşısında fikir üretebilmenin, önerilerde bulunmanın ya da yol göstermenin oldukça zor görüldüğünü söylemektedir. Beck, bu aşamada karanlık bir gelecek portresi çizmektedir. Ona göre uzman olduğunu söyleyenlerin asıl amacı risklerin kabul görmesine çalışmaktır.²⁸ Beck, risklerin en büyük avantajlarını “kimse bu konuda uzman olup net sonuçları hakkında fikir veremediği için, kolay bir şekilde meşru olmaları” şeklinde açıklamaktadır.²⁹ Karar verme sürecinde “kabul edilebilirlik” durumunda olan riskler ise Beck’e göre zaten kabul edilmiş risklerdir.³⁰ Fakat sonuçların olumlu ya da olumsuz olacağına dair bir öngörde bulunmanın mümkün görünmediğini belirtmektedir. Beck’e göre riskler ne yapılması gerektiğini değil, ne yapılmaması gerektiğini söylemektedir.³¹

Yaşadığımız çağ Beck’e göre ulus devlet modernliği değildir. Ona göre küreselleşme de modernleşme gibi devam eden ve dönüşü olmayan bir süreçtir. Bu süreçte risklerin de etki alanlarının genişletildiğini vurgulayan Beck, risk toplumunun dünya risk toplumu olduğunu söylemektedir. Ona göre bu aşamada da risklerin dışlanması mümkün görünmemektedir. Modernliğin ilk aşaması olarak kabul edilen 17. ve 18. yüzyıl sanayi modernliğinin başlangıcından 20. yüzyıl başlarına kadar olan süreçte risk, tahmin edilemeyen sonuçların ölçülme yolu olarak görülmektedir. Beck, yaşadığımız çağda doğanın sanayileştirildiğini, ortaya yeni belirsizlikler çıktığını belirtmiştir. Ona göre riskleri kontrol etme çabaları da belirsizliklere ve tehlikelere dönüşmektedir. Risklerin etkileri üzerine uzman olan ve karar veren bir kurum bulmanın zorluğu kabul edilmektedir. Beck, böyle bir durumda riskleri inkâr etmenin, onların ölçülemez ve kontrol edilemez bir şekilde büyümelerine yol açacağını belirtmektedir. Bilinçsizce kararlar almanın ya da riskleri inkâr etmenin de daha ürkütücü ve riskli sonuçlara yol açacağı görüşünde olan Beck, risk toplumunun

²⁸ Beck, *Reflexive Modernization*, s. 9

²⁹ Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, s. 34

³⁰ Beck, *World Risk Society*, s. 58

³¹ Beck, a.g.e. s. 141

bir felaket toplumu olduğunu belirtmektedir.³² Risk toplumunun en belirgin özelliklerinden biri de risklerin dağıtımı ve paylaşımıdır. Batı toplumları kendi yaşadıkları toplumsal süreçleri diğer dünya toplumları için de ortak bir kader olarak görmeye devam etmektedirler. Beck, zenginlik dağılımının sınıf kalıplarına bağlı kalırken risk dağılımının zengin ve yoksul arasında fark gözetmediğine değinmektedir. Bu, aynı zamanda dünyadaki zengin refah ülkeleri ile diğer toplumlar arasındaki ayrımın da ortadan kalktığının bir işaretidir. Beck, daha önceden meşru kılınan “görünmez yan etkiler”in birdenbire “görünür” olduğunu belirtmektedir. Ona göre riskleri üretenler ve ondan fayda sağlamaya çalışanlar, riskleri kendilerinden uzağa fırlatıp atsalar da bir şekilde bu tehlikeler döngüsüne yakalanmaktadırlar. Beck, risklerin bir bumerang³³ etkisi ile er ya da geç onları üreten ve onlardan fayda sağlayanlara geri döneceğini belirtmektedir.

“Görünmez yan etkiler”den sonra “görünmez ikinci yan etkiler” ortaya çıkar, sürekli bir kıvrım gibi birbirini izler, toprak zarar görür, hayvanlar ve bitkiler yok olur, erozyon tehlikesi artar, tehlikeler anne sütüne kadar ulaşır. Medyayı, parayı, mülkü etkiler. Toprak değer kaybeder. Malın değeri düşer ve ekolojik denge bozulur. Bu dönüşüm, işi yapan ve karar veren için de geçerlidir.”³⁴

Ortaya çıkacağını söylediği tehlikeler döngüsünü bu sözler ile açıklamaktadır. Beck’in görüşü ile fail ve kurban er geç aynı kişi olmaktadır.

Modernleşme risklerinin hiçbir kısıtlama olmaksızın üretilip kullanılması ile risklerle yaşamının kaçınılmaz zorunluluk halini almasını Beck “risk kaderi” olarak tanımlamaktadır, ona göre toksik kazalar ve zehirli atık depoları, toksik atık bölgeleri, nükleer santraller, kimya, gen teknolojileri, endüstri bölgeleri, kirletilmiş deniz ve doğadan etkilenmemek mümkün değildir. Beck’in değimi ile belki “henüz” etkilenmemiş bir gruba rastlanılabilir.

³² Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, s. 79

³³ “Bumerang etkisi” ifadesini Beck, metinlerinde sıkça kullanmaktadır. Tehlikelerin doğduğu yere geri dönüşü anlamını taşıyan ifade burada da bu şekilde kullanılmıştır.

³⁴ Beck, a.g.e. s. 37-38

